

ŠALIŲ SUTAIKYMAS KAIP CIVILINIO PROCESO TIKSLAS IR JO GALIMYBĖS LIETUVOJE

Vigita Vėbraitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedros
doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-00117 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 70
vigita.vebraite@tf.vu.lt

Straipsnyje analizuojamas šalių sutaikymo tikslas civiliniame procese, šalių sutaikymo pranašumai, palyginti su teismo sprendimu byloje. Bandoma atsakyti į klausimą – civiliniame procese svarbiau yra susitaikyti ar vis dėlto nustatyti tiesą ir būtina priimti teismo sprendimą.

This article analyses the conciliation of the parties as the purpose of civil procedure, also the advantages of the conciliation in compare with the judgement in the civil case. The author also tries to answer the question if the conciliation is more important than the determination of the truth and the necessity to deliver the judgement in civil procedure.

Įvadas

Kiekviena teisės šaka, kaip ir kiekviena kita mokslo ar gyvenimo sritis, privalo turėti savo tikslą ar tikslus. Civilinio proceso teisės tikslus galima apibrėžti kaip tam tikrus įstatymų arba civilinio proceso teisės doktrinos suformuluotus siekius, kuriuos turi įgyvendinti civilinis procesas. Taigi civilinio proceso teisės tikslai turi tiesioginę įtaką pačios civilinės teisės turiniui ir, nustatydami tam tikrus prioritetus įstatymų leidėjui, iš esmės palengvina jam apsisprendžiant dėl vienos ar kitos teisės normos būtinumo ar jos turinio [9, p. 42]. Taip pat atsižvelgiant į tikslus yra reglamentuojami tam tikri civilinio proceso institutai, apibrėžiamos teismo galios, šalių teisės ir vaidmuo procese.

Reikia pasakyti, kad visada kyla diskusijų ne dėl to, ar civiliniam procesui reikia tikslų, bet kokie tie tikslai turi būti. Suprantama, kad civilinio proceso tikslai priklauso nuo to, kuris civilinio proceso modelis dominuoja tam tikroje valstybėje ar tam tikru laikotarpiu. Jei yra atsižvelgiama į liberalųjį civilinio proceso modelį, tai daugiau dėmesio bus teikiama šalims, o teismas neturės jokių galių pasižymėti aktyvumu. Jei tikslai atspindės socialinio civilinio proceso modelį, tai rodo, kad bylos nagrinėjimas nėra tik šalių reikalas ir kad teismas turi išlikti aktyvus, vadovauti procesui [10, p. 1]. Be to, civilinio proceso tikslai nėra nekintami, vienodai suprantami istorijos bėgyje. Keičiantis visuomeniniams, politiniams, ekonominiams santykiams, kinta ir civilinio proceso bei

teismo vaidmens sprendžiant civilinius ginčus suvokimas.

Šiame straipsnyje būtent ir nagrinėjamas vienas iš naujausių ir nemažai diskusijų sukeliantis civilinio proceso tikslas – sutaisyti šalis, jo santykis su kitais civilinio proceso tikslais, be to, šalių sutaikymo tikslo vieta ir perspektyvos dabartiniame Lietuvos civiliniame procese. Daugiausia pasitelkiami loginis, sisteminis ir lyginamasis metodai.

Civilinio proceso tikslų įvairovė

Pradedant kalbėti apie šalių sutaikymo tikslą civiliniame procese, būtina nors trumpai aptarti ir kitus civilinio proceso tikslus. Paminėtina, kad galima rasti įvairaus pobūdžio tikslų, tad atkreiptinas dėmesys tik į dažniausiai civilinio proceso teisės teorijoje išskiriamus ir didžiausią įtaką darančius tikslus.

Materialių subjektinių teisių apsaugos tikslas yra seniausiai susiformavęs ir apibrėžtas civilinio proceso tikslas, nes valstybė yra uždraudusi savigyną, ji yra leidžiama tik retais, įstatymo apibrėžtais atvejais, o asmuo vis tiek privalo turėti būdą apginti savo pažeistas teises ir teisėtus interesus. Vadovaujantis minėtu tikslu civilinis procesas kaip tik ir yra tam, kad asmuo galėtų apginti savo privačius interesus. Šio tikslo vienas iš svarbiausių šalininkų buvo XX amžiaus pradžios vokiečių procesualistas A. Wachas, kuris teigė: „Civilinio proceso tikslas yra užtikrinti tinkamą ir teisėtą ginčo išsprendimą. Civilinio ginčo prigimtis ir nulemia pagrindinius baudžiamojo ir civilinio proceso skirtumus. Civilinis ginčas yra pagrįstas materialiais ir formaliais šalių santykiais ir jais nėra suinteresuota

valstybė. Ji tik turi užtikrinti privatinį teisinių santykių teisinę apsaugą“ [14, p. 108]. Vien aptartu civilinio proceso tikslu vadovaujasi liberalioji civilinio proceso mokykla, kuri teigia, kad visi privatinės teisės principai turi galioti ir procese, o tik pačios šalys geriausiai žino savo teises ir jų apsaugos būdus, tad teismas tam tikrų veiksmų turi imtis, kai tik šalys to reikalauja. Būtent atsižvelgiant į šį civilinio proceso tikslą susiformavo tokie svarbūs civilinio proceso principai, kaip antai dispozityvumas ir rungimasis.

Remiantis kitu civilinio proceso teisės tikslu, civiliniame procese yra svarbiausia *galiojančios teisės apsauga*. Vadovaujantis šiuo tikslu civilinis procesas privalo užtikrinti tinkamą materialiosios teisės taikymą ir galiojimą. Tad yra pabrėžiama viešoji civilinio proceso paskirtis ir tai, kad visa visuomenė yra suinteresuota, jog būtų tinkamai taikoma tiek materialioji, tiek proceso teisė. Svarbu yra priimti pagal visus reikalavimus teismo sprendimą, kuriame būtų tinkamai išaiškinta materialioji teisė ir tai padėtų teisės raidai [15, p. 11]. Taip pat turi būti užtikrinamas vienodas teisės aiškinimas. Būtent šiuo tikslu vadovaujasi kasacinės instancijos teismai, galima nustatyti leidimų sistemą juose.

Taip pat daug dėmesio civilinio proceso teisėje yra skiriama *tiesos nustatymo* tikslui. Įsiteisėjusiu teismo sprendimu turi būti galutinai išsprendžiamas šalių ginčas ir taip atkuriama teisinė taika. Tokiu būdu yra tiek apginamos asmens materialios subjektinės teisės, tiek yra užtikrinamas tinkamas galiojančios teisės įgyvendinimas [4, p. 161]. Teismo sprendimu bus apginamos asmenų materialios

subjektinės teisės ir įstatymų saugomi interesai, jei teismo sprendimu bus nustatyta tiesa. Tačiau dėl klausimo, kokią tiesą reikia teismui nustatyti priimant teismo sprendimą, civilinio proceso moksle nėra vienodos nuomonės. Galima kalbėti apie trejų tiesos civiliniame procese sampratą: formaliąją, materialiąją ir objektyviąją tiesą [12, p. 35]. Vadovaujantis socialinio civilinio proceso modeliu, teismui reikia nustatyti materialiąją tiesą, kai teismas turi būti visiškai arba beveik įsitikinęs, kad aplinkybės, kuriomis šalys rėmėsi, iš tikrųjų buvo arba nebuvo, ir tuo remdamasis turi tinkamai pritaikyti materialiosios teisės normas. Teismas procese turi išlikti aktyvus, jam turi priklausyti teismo „išaiškinimo pareiga“. Tik jeigu viena iš šalių pažeidžia jai priklausančią pareigą rūpintis proceso skatinimu, teismas gali imtis įstatyme numatytų priemonių, kurios nulemtų, kad byloje priimtas teismo sprendimas atitiks ne materialiąją, o formaliąją tiesą (pavyzdžiui, sprendimas už akių). Be to, pagal aptariamą tiesos nustatymo tikslą labai svarbu yra teismo sprendimo galia, kad jį būtų galima įgyvendinti.

Suprantama, kad asmenų teisės yra ginamos ne tik priėmus teismo sprendimą ir taip išsprendus civilinę bylą, bet ir ginčo šalis sutaukčius ir joms sudarius taikos sutartį. Tad norint pabrėžti, kaip svarbu yra šalių susitarimas ir pasiekti socialinę taiką civiliniame procese, yra išskiriamas ir *šalių sutaukymo* tikslas [16, p. 549]. Šio tikslo šalininkai teigia, kad dažnai konflikto priežastis yra ta, jog šalys skirtingai traktuoja tam tikrus faktus, skirtingai suvokia faktų ir aplinkybių visumą, o kai toks suvokimas tampa visiškai skirtingas, tada

ir kyla konfliktas. Tokiomis aplinkybėmis paprastai abi šalys yra kažkiek teisios ir todėl kalbėti apie tiesos nustatymą nėra jokios prasmės. Konfliktas gali būti išsprendžiamas įvairiais būdais. Jei jau šalių ginčas pasiekė teismą, turi būti suteikiamas šansas pačioms šalims su teismo pagalba jį taikiai išspręsti. Svarbiausia civiliniame procese yra sugebėti skirtingą šalių faktų traktavimą perkelti į protingo ir teisiškai sureguliuoto dialogo lygmenį, o ne kiekvienu atveju bandyti nustatyti tiesą byloje [7, p. 391].

Mokslininkai, kurie šalims sutaukyti ir pačiam konflikto pašalinti teikia pagrindinį vaidmenį, savo nuomonę daugiausia grindžia tuo, kad ne tiek daug bylų baigiama priimant galutinį teismo sprendimą ir nustatant materialiąją tiesą. Nemažai bylų baigiama priimant sprendimą už akių, atsisakant ieškinio, pripažįstant ieškinį ir galiausia taikos sutartimi. Dėl šios priežasties kalbėti apie tiesos nustatymą kaip viso civilinio proceso pagrindinį tikslą yra netinkama [7, p. 390]. Svarbiau dinamiško proceso metu rasti būdą išspręsti konfliktą ir padidinti pačių šalių vaidmenį civiliniame procese. Jei byla nagrinėjant teisme yra svarbiausias siekis priimti tik teismo sprendimą, gerokai sumažėja dialogo šalių galimybė ir baigti bylą dar nepriėmus teismo sprendimo priėmimo stadijos. Be to, teismas, kaip šalies valdžios dalis, reguliuodamas socialinį konfliktą ar tai stengdamasis pasiekti gali labiau priartėti prie pačios visuomenės ir neatrodyti labai atskirtas nuo jos [15, p. 36]. Kiekvienoje teisinėje valstybėje teismas privalo pirmiausia bandyti baigti šalių ginčą taikiai ir siekti socialinės taikos. Vadovaujantis

šalių sutaikymo tikslu turi būti ne tik bandoma pirmiausia išspręsti ginčą taikiai jau teisme, bet ir turi būti sudarytos sąlygos, kad ginčą būtų galima išspręsti taikiai dar prieš patenkant ieškiniui į teismą.

Pirmiausia teismas turėtų bandyti šalis sutaikyti, o ne iš karto rasti byloje tiesą ir baigti bylą teismo sprendimu. Bylose, kuriose įstatymas leidžia sudaryti taikos sutartį, svarbu yra mėginti pašalinti patį šalių konfliktą ir ginčo šalis įtraukti į derybas, o ne iš karto pradėti tirti įrodymus ir nustatyti materialiąją tiesą byloje. Reikėtų sutikti su nuomone, kad būtų tikrai nepateisinama civilinio proceso klaida, jei būtų laikomasi nuomonės, kad civilinis procesas skirtas tik apginti materialiąsias subjektines teises ar teisinę valstybės tvarką, nustatant tiesą byloje ir priimant teismo sprendimą, o susidariusio konflikto išsprendimą taikiai palikti tik ne teismo institucijų žiniai [18, p. 16]. Svarbu, kad šalys žinotų, jog net ir bylai patekus į teismą dar ne vėlu ginčą baigti taikiai ir bylos nagrinėjimas nėra skirtas vien priimti teismo sprendimą. Be jokios abejonės, teismas privalo turėti galių bandyti sutaikyti šalis ir turi imtis priemonių pasiekti socialinę taiką byloje.

Kiek keistoka nuomonė, kad, jei civilinio proceso tikslas yra sutaikyti šalis, tai labai nukenčia kitas svarbus civilinio proceso tikslas – vienodas teisės aiškinimas ir jos plėtojimas [7, p. 387]. Juk pirmiausia konkreti civilinė byla į teismą patenka dėl konkretaus šalių ginčo ir siekio jį išspręsti teisinėmis priemonėmis. Tad svarbu pirmiausia bandyti tą konfliktą išspręsti taikiai, įtraukti pačias ginčo šalis ieškoti galimo taikaus sprendimo, kuris tiktų joms abiem. Visa visuomenė suinteresuota, kad

konfliktuojančios šalys susitartų ir toliau plėtotų santykius. Suprantama, jei nepavyksta šalių sutaikyti, turi būti dedamos pastangos nustatyti materialiąją tiesą byloje ir kad būtų tinkamai pritaikytos ir išaiškintos materialiosios teisės normos.

Šalių sutaikymo pranašumai

Apie tai, kad, nagrinėjant civilines bylas teismuose, reikia iš pradžių bandyti šalis sutaikyti, pirmiausia pradėta kalbėti teisės sociologijoje, o ne tarp procesualistų. Teisės sociologijoje jau ilgą laiką yra teigiama, kad civilinių bylų nagrinėjimo teisme tikslas turėtų būti ne vien priimti teismo sprendimą, nes konfliktas atsirado iš privatinų teisinių santykių, kuriems esant dažniausiai pačios šalys nusistatė savo teises ir pareigas, tad yra didelė tikimybė, kad jos pačios gali konfliktą ir išspręsti. Teismas tik turėti galėti ir mokėti joms padėti iškilusį konfliktą taikiai išspręsti [6, p. 390].

Reikia pripažinti, kad iki šiol ne visi civilinio proceso mokslo atstovai išskiria šalių sutaikymą kaip atskirą civilinio proceso tikslą. Jų nuomone, jei šalių sutaikymas būtų atskiras tikslas, tai reikštų, kad galima privaloma tvarka, neatsižvelgiant į šalių nuomonę vykdyti taikinimą teisme, o tai yra nesuderinama su civilinio proceso esme ir jo principais [13, p. 75]. Siekiant įrodyti, kad pirma yra būtina bandyti šalis sutaikyti ir siekti socialinės taikos byloje, o atkurti teisinę taiką nagrinėjant bylą yra tik tarsi *ultima ratio*, būtina aptarti taikaus susitarimo pranašumus.

Pirmiausia reikėtų aptarti socialinės taikos pranašumus ginčo šalims, nes būtent jos ir sudaro taikos sutartį, ku-

rią teismas patvirtina nutartimi. Šalims pasiekus kompromisą civilinėje byloje, išvengiama situacijos, kai viena šalis tik laimi, o kita šalis tik pralaimi bylą teisme. Tokia situacija susidaro dažniausiai, kai yra priimamas teismo sprendimas ir ginčas išsprendžiamas iš esmės. Šalims susitarus, galima pasiekti labai lankstų ir abiem priimtina sprendimo būdą, kuriame yra įmanoma aptarti tokius ginčo aspektus, kurių neapimtų teismo sprendimas, tačiau kurie yra labai svarbūs konfliktui pašalinti ir toliau šalims bendrauti. Pavyzdžiui, šeimos teisinių santykių bylose galima pasiekti abiem šalims priimtina sprendimo būdą dėl bendravimo su vaiku tvarkos, kai yra bendrasavininkų ginčas, galima pasiekti lankstų susitarimą dėl naudojimosi daiktu tvarkos ir panašiai. Suprantama, jei šalys pasiekia kompromisą, tai jų išpaieigojimų pagal taikos sutartį įvykdymas dažniausiai nesukelia didelių sunkumų ir ilgai netrunka, neprireikia priverstinio vykdymo procedūros.

Teismo sprendimas pagal savo struktūrą yra orientuotas tik į praeitį, nustatoma, kaip turi būti teisiškai traktuojami jau esami šalių teisiniai santykiai, ar iš tikrųjų viena šalis pažeidė savo pareigą [5, p. 294]. Priėmus teismo sprendimą byloje dažniausiai viena šalis jaučiasi neteisingai pralaimėjusi ginčą ir apie tolesnių santykių plėtoją daugiau negalvojama. O pasiekta ginčo šalių socialinė taika gali padėti išsaugoti socialinius jų tarpusavio santykius. Šalys gali ne tiek mąstyti, ką viena šalis blogai padarė praityje, o galvoti apie ateitį, kaip išvengti konfliktinių situacijų. Šis aspektas yra ypač svarbus, kai šalis sieja ilgalaikiai šeiminiai, visuomeniniai ar verslo santy-

kiai. Siekdamas kompromiso šalys vėl išmoksta bendrauti, o ne tik viena kitą kaltinti, tai galbūt padės ir ateityje išlaikyti bendravimą. Be to, šalių sutaukymas sukelia nemažai teigiamų psichologinių pranašumų. Sumažinamas stresas byloje dalyvaujantiems asmenims, ypač jei jiems tai pirmoji civilinė byla teisme. Taip pat šalys jaučia turinčios daugiau galių daryti poveikį procesui teisme. Aišku, kad, šalims taikiai susitarus, taupomos jų lėšos, nes mažėja išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu, taip pat, pavyzdžiui, Lietuvoje, vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 87 straipsnio 2 dalimi, jei šalys sudaro taikos sutartį, yra grąžinama 75 procentai sumokėto žyminio mokesčio sumos.

Ginčo šalių susitaikymas turi pranašumų ne tik pačioms šalims, bet ir teismų sistemai, apskritai visuomenei. Šalims susitarus ir taip greičiau pabaigus civilinę bylą teisme, suprantama, kad sumažinamas teismų darbo krūvis. Tai yra ypač aktualu šiais laikais, kai į teismus patenka vis daugiau bylų ir kiekvienas teisėjas, ypač pirmosios instancijos teismuose, yra „apkrautas“ vis naujomis bylomis. Tokią tendenciją aiškiai matoma ir iš Lietuvos teismų veiklos statistikos. Pirmosios instancijos teismuose 2003 metais buvo gautos 124 155 civilinės bylos, 2007 metais – 156 330 bylų¹. Be to, šalims taikiai susitarus ir kai nė viena ginčo šalis nemano, kad pralaimėjo bylą teisme, didėja bylininkų pasitikėjimas teismais. Kartu didėja ir teismo autoritetas visuomenėje, formuojama pozityvi nuomonė apie teismų veiklą, juose vykdomas procedūras

¹ Statistika pagal Nacionalinės teismų administracijos informaciją: www.teismai.lt

[8, p. 53]. Juk jei teismas vykdo taikinimo procedūrą ir bando kartu su šalimis rasti konflikto priežastis ir jas pašalinti, yra matoma ir jaučiama, kad teismas yra ne tik institucija, skirta tiesai nustatyti ir teismo sprendimui priimti, tačiau kartu jame yra bandoma sutaikyti visuomenės narius. Teismai tarsi priartėja prie visuomenės. Taip pat, manytume, kad teismui vykdant taikinimą, kuris paprastai neturi bendrų ir formalių taisyklių, ir kiekvienu atveju, atsižvelgiant į susidariusią situaciją, teismas turi imtis taikinimo priemonių, yra mažinamas civilinio proceso formalizmas. Jis tampa suprantamesnis patiems byloje dalyvaujantiems asmenims, o ne tik jų atstovams.

Be to, svarbu, kad teisminis taikinimas stiprina būtent pirmosios instancijos teismų vaidmenį nagrinėjant civilines bylas. Juk kaip tik pirmoji teismo instancija turi būti laikoma pagrindine, o aukštesnės instancijos tik kaip išimtinės, į kurias kreipiamasi tik kai šalys tikrai įsitikinusios, kad priimtas teismo sprendimas yra neteisėtas ir nepagrįstas. Pirmosios instancijos teismas kaip tik turėtų daugiausia dėmesio skirti sutaikymui ir imtis priemonių šalims sutaikyti. Dažniausiai taikinimo procedūros vykdomos dar rengiantis nagrinėti teisme bylą. Lietuvoje taikinimo procedūra yra parengiamojo teismo posėdžio dalis. Panašios tendencijos pastebimos ir kitose šalyse, pavyzdžiui, Vokietijoje, Italijoje ar Austrijoje [17, p. 9]. Juk kuo anksčiau pavyksta šalims taikiai susitarti, tuo daugiau išryškėja teigiamų susitaikymo aspektų. Šalims susitarus pirmojoje instancijoje, kartu silpnėja instancinis mentalitetas visuomenėje, nes mažėja atvejų, kai šalys

ginčijasi iki galo ir ginčo nagrinėjimas pereina visas įmanomas instancijas.

Atsižvelgus į pranašumus, kuriuos sukelia šalių susitaikymas ir pasiekta socialinė taika, tikrai galima teigti, kad šalių sutaikymas turi būti pripažįstamas civilinio proceso tikslu. Šiuolaikinis civilinis procesas privalo sudaryti teismui sąlygas bandyti šalis sutaikyti, jei tik įstatymai leidžia konkrečiu atveju taikos sutartį ir yra įmanoma išspręsti konfliktą taikiai. Kadangi visuomenė suinteresuota, kad teisiniai konfliktai būtų kuo greičiau ir tinkamiau išsprendžiami, taikinimo procedūra neturi būti paliekama pačių šalių nuožiūrai ir turi būti vykdoma ne tik už teismo durų. Suprantama, kad geriausia, kai šalys susitaria dar iki bylos iškėlimo, tačiau natūralu, kad ne kiekvienu atveju šalys yra pajėgios tai padaryti, tad teismui būtina turėti galių imtis priemonių šalims sutaikyti. Tik nepavykus sutaikyti ginčo šalių, turi būti dedamos visos pastangos nustatyti tiesą ir pasiekti bent jau teisinę taiką tarp šalių. Tad reikia suprasti, kad teisėjas turi sugebėti tiek taikyti šalis, tiek vadovauti procesui, kad būtų galima nustatyti tiesą ir priimti teismo sprendimą.

Kad šalių sutaikymas yra civilinio proceso teisme tikslas, rodo ir tai, jog sutaikinimui yra skiriama dėmesio ir visos Europos lygmeniu. Pavyzdžiui, 1981 m. gegužės 14 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje „Dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema“ teigiama, kad valstybės narės turi imtis priemonių, kurios skatintų šalis taikiai susitarti tiek ne teisme, tiek ir tais atvejais, kai byla jau patekusi į teismą. Taip pat 1986 m. rugsėjo 16 d. rekomendacijoje

„Dėl priemonių užkirsti kelią pernelyg dideliu bylų srautui teismuose“ pažymima, jog šalių taikus susitarimas tiek ne teisme, tiek bylą nagrinėjant teisme yra veiksminga priemonė, kovojant su vis didesniu bylų srautu teismuose.

Šalių sutaikymo tikslas Lietuvoje

Lietuvos įstatymų leidėjas galiojančiame Civilinio proceso kodekse pabandė suformuluoti pagrindinius civiliniam procesui teisme keliamus tikslus. Tokia situacija nėra paplitusi visose šalyse, pavyzdžiui, Vokietijoje, Austrijoje, Prancūzijoje ar Latvijoje, nuspręsti, kokie yra konkretūs civilinio proceso tikslai, paliekama tik šios teisės šakos doktrinai. Lietuvoje Civilinio proceso kodekso 2 straipsnyje numatyta, kad civilinio proceso tikslai yra ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, tinkamai taikyti įstatymus teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus ir juos vykdančiam, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, aiškinti ir plėtoti teisę.

Pažvelgus į minėtą straipsnį, aiškiai atsakyti, ar šalių sutaikymas vis dėlto yra civilinio proceso tikslas Lietuvoje ir kiek jis yra svarbus, negalima. Juk tiek ginti asmenų teisės ir įstatymų saugomus interesus, tiek atkurti teisinę taiką galima dvejopai. Neabejotinai asmens teisės bus ginamos ir teisinė taika atkurta tiek priimant byloje teismo sprendimą, tiek sudarius joje taikos sutartį. Norėdami pasakyti, ar šalių sutaikymas yra Civilinio proceso tikslas Lietuvoje, ir kiek svarbus šis tikslas, būtina paanalizuoti kitas civilinio proceso kodekso normas. Būtent jos padės atsakyti,

ar Lietuvos įstatymų leidėjas daug dėmesio skiria šalims sutaikyti, ar vis dėlto svarbiausia yra nustatyti tiesą civilinėje byloje ir priimti teismo sprendimą.

Pirmiausia pažymėtina, kad vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 87 straipsnio 2 dalimi ieškovui grąžinama 75 procentai sumokėto žyminio mokesčio sumos, jei šalys sudaro taikos sutartį ar ieškovas atsisako ieškinio. Toks reguliavimas parodo, kad įstatymų leidėjas šalis finansiškai skatina tartis taikiai, kad byla būtų baigiama taikos sutartimi, o ne teismo sprendimu. Valstybė netgi prisiima tam tikrus nuostolius, skatinama, kad šalys tartųsi ir nereikėtų byloje nustatyti tiesos. Minėta žyminio mokesčio dalis grąžinama, neatsižvelgiant į tai, kada taikos sutartis buvo sudaryta. Tad šalys skatinamos tartis ne tik pirmosios instancijos teisme, bet ir svarstant bylą apeliacinėje ar kasacinėje instancijoje. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad, jei šalys sudaro taikos sutartį apeliacinėje instancijoje, tai grąžinama tik žyminio mokesčio dalis, sumokėta už apeliacinį skundą. Juk kartu šalys skatinamos susitarti kuo anksčiau, tad aukštesnėje instancijoje būtų grąžinamas žyminis mokestis ir už pirmąją instanciją, kurioje jau priimtas teismo sprendimas. Taip pat reikia pasakyti, kad pagal Civilinio proceso kodekso 87 straipsnio 2 dalį yra grąžinama aptarta žyminio mokesčio dalis ir kai ieškovas atsisako ieškinio ar ieškinio atsisakoma dėl to, kad, pareiškus ieškinį, atsakovas ieškovo reikalavimus patenkino iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos. Tokia įstatymų leidėjo pozicija rodo, kad kreipiamas dėmesys, jog šalys tartųsi ir teisme aktyviai vyktų taikinimas. Paprastai yra manoma, kad sėkmingas taikinimas

teisme gali baigtis ir ieškinio atsisakymu ar pripažinimu [11, p. 68].

Be to, nemažai dėmesio sutaisyti šalis yra skiriama rengiantis teisminiam nagrinėjimui. Nors įstatyme numatytos dvi pasirengimo teisminiam nagrinėjimui formos: tiek parengiamajame teismo posėdyje, tiek pasirengimas paruošiamaisiais dokumentais, tačiau pagal Civilinio proceso kodekso 228 straipsnio 1 dalį teismas turi skirti parengiamąjį teismo posėdį, jei mato, jog byloje galima sudaryti taikos sutartį arba jeigu įstatymai įpareigoja teismą imtis priemonių šalims sutaisyti. Tad, nepaisant to, kad šalys gali laisvai teisiškai formuluoti savo mintis, teismas privalo skirti parengiamąjį teismo posėdį, jei yra galimybė, kad šalys susitaisys. Vadovaujantis įstatymu parengiamajame teismo posėdyje turi būti skiriama ypač daug dėmesio sutaisyti šalis, nes šio teismo posėdžio sudedamoji dalis yra taikinimo procedūra.

Nors yra nuomonių, kad taikinimo procedūra nėra labai veiksminga priemonė šalims sutaisyti, nes nėra neaišku, kaip ją vykdyti ir kokių teismas turi imtis veiksmų. Iš tiesų Civilinio proceso kodekso 231 straipsnio 1 dalyje tik teigiama, kad teismas, parengiamajame teismo posėdyje nustatęs ginčo esmę, pasiūlo šalims abipusėmis nuolaidomis pasiekti priimtina abiem susitarimą ir sudaryti taikos sutartį, be to, imasi priemonių sutaisyti šalis. Tačiau, manytume, kad įstatymų leidėjas kaip tik ir siekė, jog teismas galėtų būti laisvas, pasirinkdamas priemones šalims sutaisyti ir būtų įmanoma prisitaikyti prie susidariusios konkrečios situacijos. Taip pat svarbu pažymėti, kad Civilinio

proceso kodekse galimybė sudaryti taikos sutartį yra vienintelis aiškiai apibrėžtas pagrindas, kada yra galima skirti ir antrąjį parengiamąjį teismo posėdį.

Įstatymų leidėjo noras, kad Lietuvoje kuo daugiau civilinių bylų būtų baigiama taikiai, matyti ir kalbant apie teismo vaidmenį nagrinėjant bylą. Pagal Civilinio proceso kodekso 159 straipsnio 1 dalį teismo pareiga imtis priemonių šalims sutaisyti yra sudedamoji teismo posėdžio pirmininko pareiga užtikrinti tinkamą bylos nagrinėjimą. Be to, Civilinio proceso kodekso 249 straipsnio 1 dalyje teigiama, jog teismas privalo ir teismo nagrinėjimo pradžioje išsiaiškinti, ar išnaudotos visos galimybės sudaryti taikos sutartį. Ši norma taip pat turi būti taikoma ir apeliacinėje instancijoje.

Taip pat reikia pažymėti, kad dėmesio sutaikinti Lietuvoje yra skiriama ir socialiai jautriose civilinėse bylose, t. y. šeimos teisiųjų santykių ir darbo teisiųjų santykių bylose. Natūralu, kad šiose bylose atkurti socialinę šalių taiką yra ypač svarbu ir jas nagrinėjant turi būti bandoma sutaisyti šalis. Todėl Civilinio proceso kodekso 415 straipsnio 2 dalyje yra pasakyta, kad pasirengimas nagrinėti darbo bylas visada vyksta parengiamajame teismo posėdyje, kuriame yra privaloma taikinimo procedūra. Be to, Civilinio proceso kodekso 376 straipsnio 2 dalyje numatyta bendra nuostata, kad, nagrinėdamas šeimos teisiųjų santykių bylas, teismas privalo imtis priemonių sutaisyti šalis. Iš šios normos išplaukia, kad teismas privalo visada skirti parengiamąjį teismo posėdį ir bandyti jo metu sutaisyti ginčo šalis. Taip pat Civilinio proceso kodekso 384 straipsnio 3 dalyje yra numatyta teismo teisė sustabdyti bylos

nagrinėjimą ir paskirti terminą šalims susitaikyti santuokos nutraukimo bylose.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, galima tikrai teigti, jog šalių sutaikymas yra civilinio proceso teisės tikslas Lietuvoje ir netgi jam turi būti teikiama pirmenybė prieš teismo sprendimo priėmimą byloje. Bylą nagrinėjant ginčo teiseną pirmiausia turi būti stengiamasi šalis sutaikyti ir pasiekti socialinę taiką tarp šalių, o nustatyti tiesą ir priimti teismo sprendimą reikėtų tik tada, kai tikrai neįmanoma šalių sutaikyti.

Kadangi Lietuvoje civilinio proceso teisėje yra dvi teisenos, tad reikia aptarti, ar šalių sutaikymas ypatingąją teiseną taip pat yra svarbus. Norint atsakyti į šį klausimą, būtina pažvelgti į ypatingosios teisenos esmę. Šia teiseną yra nagrinėjamos civilinės bylos, kurias valstybė dažniausiai tikslingumo sumetimais, atsižvelgdama į viešąjį interesą ir būtinybę tinkamai administruoti privatinės teisės normas, įstatymu priskiria prie ypatingosios teisenos. Savarankiškos ypatingosios teisenos susiformavimą lėmė tai, jog tam tikrose gyvenimo srityse prieš priimant vienokį ar kitokį sprendimą yra būtina patikrinti tam tikrų sąlygų egzistavimą itin kruopščiai, o teismo teisės neturi būti varžomos teisinių santykių dalyvių valios. Tad būtent viešasis interesas nulemia, jog yra savarankiška ypatingoji teiseną, kuri iš dalies netgi priešinga ginčo teisei. Be to, ypatingosios teisenos ir ginčo teisenos yra skirtingi principai. Ginčo teisei didelę įtaką daro rungimosi, dispozityvumo, viešumo principai, o ypatingojoje teiseje galioja ir didelę reikšmę turi oficialumo ir inkvizicinis principai.

Atsižvelgiant į tai, manytina, kad vis dėlto ypatingojoje teiseje svarbiausia yra nustatyti tiesą ir priimti teismo sprendimą. Apie proceso dalyvių sutaikymą kaip atskirą tikslą galima kalbėti tik labai ribotai ir išimtiniais atvejais (pvz., notaro ar antstolio veiksmų bylos, santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu bylos). Paprastai svarbiausia čia yra ne pašalinti konfliktą ir sutaikyti šalis, o tai, kad būtų tinkamai taikomos materialiosios teisės normos. Visuomenei dažniausiai yra svarbu, kad būtų priimtas teisėtas ir pagrįstas teismo sprendimas. Kartais neįmanoma kalbėti apie sutaikymą, nes apskritai byloje nėra ginčo ir kitos šalies, su kuria pareiškėjas galėtų taikiai tartis. Be to, dažnai bylos ypatingąją teiseną yra nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, tai dar kartą įrodo, jog sutaikyti šalis nėra skiriama dėmesio, o svarbiausia teismui dažniausiai likti aktyviam, išsiaiškinant visas aplinkybes, turinčias įtakos iškeltai bylai.

Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad nagrinėdamas vienos ypatingosios teisenos bylų kategorijos bylas teismas turi išlikti aktyvus susitaikymo šalininkas ir imtis priemonių šalims sutaikyti. Tai – santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu bylos. Šių bylų nagrinėjimas yra reglamentuojamas Civilinio proceso kodekso 538–541 straipsniuose, tačiau paties reglamentavimo galima rasti tam tikrų netikslumų, jie yra svarbūs, kalbant apie šalių sutaikymą. Civilinio proceso kodekso 540 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu ar vieno sutuoktinio prašymu bylos gali būti nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, jei tai nepakenks šeimos santykių stabilumui ir vaikų bei

sutuoktinių interesams. O to paties straipsnio 3 dalyje jau nustatyta teismo pareiga Civilinio kodekso 3.54 straipsnyje nustatyta tvarka imtis sutaikinimo veiksmų santuokos nutraukimo bendru šalių sutikimu bylose. Vargu ar galima tikėtis aktyvių taikinimo veiksmų, kai sutuoktiniai yra nekviečiami į teismo posėdį ir santuoka nutraukiama rašytinio proceso tvarka. Manytume, jog 540 straipsnio 1 dalyje numatyta galimybė būtų nagrinėti rašytinio proceso tvarka, turėtų būti taikoma tik santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu bylose, o santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu bylos turi būti nagrinėjamos tik žodinio proceso tvarka.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
2. 1981 m. gegužės 14 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija „Dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema“.
3. 1986 m. rugsėjo 16 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija „Dėl priemonių užkirsti kelią pernelyg dideliame bylų srautui teismuose“.
4. Baur F. Funktionswandel des Zivilprozesses. Festschrift für Tübinger Juristenfakultät. Tübingen, 1977.
5. Falke J., Gessner V. Konfliktsnähe als Maßstab für gerichtliche und außergerichtliche Streitbehandlung. Alternativen in der Ziviljustiz: Berichte, Analysen, Perspektiven. Köln, 1982.
6. Hagen J. Die soziale Funktion des Prozesses // ZJP, Band 84, 1971.
7. Inoue H. Der Zivilprozeß – als gleichberechtigtes Dialogverfahren // ZJP, Band 98, 1985.
8. Katzenmeier C. Zivilprozeß und außergerichtliche Streitbeilegung // ZJP, Band 115, 2002.
9. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.

Išvados

- Šalių sutaikymas yra civilinio proceso tikslas ir pirmiausia ginčo teisenos bylose turi būti bandoma sutaikyti bylos dalyvius. Nustatyti tiesą ir priimti teismo sprendimą yra būtina tik tada, kai sutai-kyti šalis tikrai nėra galimybių.
- Atsižvelgiant į ypatingosios teisenos esmę, apie sutaikymą tokiose bylose galima kalbėti tik labai ribotai. Paprastai svarbiausia nagrinėjant bylą ypatingąja teiseną siekti, kad būtų tinkamai taikomas materialios teisės normos ir priimtas teisingas teismo sprendimas.

10. Meyer P. Wandel des Prozessrechtsverständnisses – vom liberalen zum sozialen Zivilprozess? // Juristische Rundschau, 2004.
11. Moltke I. Die Zivilprozessuale Güteverhandlung nach neuem Recht. Hamburg, 2006.
12. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002.
13. Rensen H. Die richterliche Hinweispflicht. Bielefeld, 2002.
14. Schaper J. Studien zur Theorie und Soziologie des gerichtlichen Verfahrens. Berlin, 1986.
15. Schmidt E. Der Zweck des Zivilprozesses und seine Ökonomie. Frankfurt am Main, 16. 1973.
- Stürner R. Prozeßzweck und Verfassung. Festschrift für Baumgärtel, 1990.
17. Stürner R. Formen der konsensualen Prozessbeendigung in den europäischen Zivilprozessrechten. Konsensuale Streitbeilegung, Akademisches Symposium zu Ehren von P. Schlosser. München, 2001.
18. Wolf. M. Gerichtliches Verfahrensrecht. Hamburg, 1978.

CONCILIATION OF THE PARTIES AS THE PURPOSE OF CIVIL PROCEDURE AND POSSIBILITIES OF THIS PURPOSE IN LITHUANIA

Vigita Vėbraitė

S u m m a r y

The article thoroughly examines the conciliation of the parties as the purpose of civil procedure. The author concludes that the conciliation of the parties is the purpose of civil procedure, especially in contentious proceedings. Modern civil procedure must make it possible for the judge to try to conciliate the parties if the law allows the contract of compromise and it is possible that the conflict could be solved in compromise. While the whole society is concerned that legal conflicts would be solved as quickly and as appropriate as possible, the conciliation procedure should not be left only to the parties and it should also be performed in court, not only outside the court.

Article 2 of the code of civil procedure in Lithuania in the article says that the purposes of civil procedure are to defend the interests of those persons, whose material subject rights or interests protected by laws are violated or contestable, to properly apply laws upon court hearing of civil cases, passing and

enforcing judgements, as well as to restore juridical peace between or among the parties of a dispute, to clarify and develop law. To answer the question if the conciliation of the parties is the purpose of the Lithuanian civil procedure, it is necessary to examine other norms the code, while juridical peace could be restored by the judgement and by the contract of compromise. The author concludes the entirety of the norms of civil procedure code allows the say the conciliation of the parties is the purpose of civil procedure in Lithuania. It could be even said that preference could be given to the conciliation of the parties and not to the judgment in the civil case.

In special proceedings the situation is quite different. Here it is the most important to determine the truth and to deliver the judgment. The conciliation of the parties could be used very limited and only exceptionally. Usually it is the most important in special proceedings to apply correctly material law norms and not to conciliate the parties.

Įteikta 2008 m. birželio 25 d.

Priimta publikuoti 2008 m. rugsėjo 26 d.